

Отримана 16.03.2026

Прорецензована: 08.04.2026

Прийнята до друку: 21.04.2026

Електронна адреса: nataliia.petruk@gmail.com

ORCID-ідентифікатор: <https://orcid.org/0000-0001-6085-9034>DOI: <http://doi.org/10.25264/2312-7112-2026-30-44-49>

Петрук Н. Європейський контекст української культури і польсько-українські поети кінця XVI – початку XVII ст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філософія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2026. № 30. С. 44–49.

УДК 821.161.2-1.09. (477:438)15/16

Наталія Петрук

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ І ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ПОЕТИ КІНЦЯ XVI – ПОЧАТКУ XVII СТ.

У статті досліджуються шляхи формування європейських вимірів української культури в контексті аналізу діяльності польсько-українських поетів кінця XVI – початку XVII ст. Характеризуються зміст і вияви культурних взаємодій та комунікацій на польсько-руському пограниччі, одним із найяскравіших результатів яких стала інтеграція високоосвіченої руської спільноти зі світом європейської культури. Взаємовпливи української та західноєвропейської культур яскравого виразу набувають на межі XVI-XVII ст., коли на руських землях поширювалися ренесансні ідеї в синтезі з православною свідомістю, творилася національна ідентичність, утверджувалися європейські контексти культурного життя. Виразною ознакою існування культурного середовища на польсько-руському пограниччі була багатомовність. Суттєвою передумовою для формування культурного середовища на руських землях стала діяльність культурно-освітніх осередків й літературно-інтелектуальних спільнот, учасники яких демонстрували високі зразки освіченості й знань, відкритості до європейської культури (Острозький культурно-освітній центр, Замойська академія). Латиномовну поезію польсько-українських поетів кінця XVI – початку XVII ст. охарактеризовано як спосіб трансляції ідей Ренесансу на ґрунті руського життя, як спосіб поширення європейської системи цінностей у слов'янському православному світі. Поетичну творчість авторів польського походження, які жили й творили на етнічних руських землях, проаналізовано з урахуванням їх впливу на формування простору міжкультурності, комунікативної взаємодії Заходу і Сходу, латинського і православного світів.

Ключові слова: українська культура, ренесансні ідеї, польсько-українські поети, культурне середовище, комунікативна взаємодія, Острозький культурно-освітній центр, Замойська академія.

Nataliia Petruk

EUROPEAN CONTEXT OF UKRAINIAN CULTURE AND POLISH-UKRAINIAN POETS OF THE LATE 16TH-EARLY 17TH CENTURY

The article explores the ways of forming the European dimensions of Ukrainian culture in the context of analyzing the activities of Polish-Ukrainian poets of the late 16th-early 17th centuries. The content and manifestations of cultural interactions and communications on the Polish-Ruthenian borderland are characterized, one of the most striking results of which was the integration of the highly educated Rus' community with the world of European culture. The mutual influences of Ukrainian and Western European cultures acquire a vivid expression at the turn of the 16th-17th centuries, when Renaissance ideas spread in synthesis with Orthodox consciousness in the Rus' lands, national identity was created, and European contexts of cultural life were established. A clear sign of the existence of a cultural environment on the Polish-Ruthenian borderland was multilingualism. An essential prerequisite for the formation of a cultural environment on the Ruthenian lands was the activity of cultural and educational centers and literary and intellectual communities, whose participants demonstrated high standards of education and knowledge, openness to European culture (Ostrozh Cultural and Educational Center, Zamoyski Academy). The Latin-language poetry of Polish-Ukrainian poets of the late 16th – early 17th centuries. is characterized as a way of translating Renaissance ideas on the basis of Ruthenian life, as a way of spreading the European system of values in the Slavic Orthodox world. The poetic work of authors of Polish origin who lived and worked on ethnic Ruthenian lands is analyzed taking into account their influence on the formation of the space of interculturality, communicative interaction between the West and the East, the Latin and Orthodox worlds.

Keywords: Ukrainian culture, Renaissance ideas, Polish-Ukrainian poets, cultural environment, communicative interaction, Ostroh Cultural and Educational Center, Zamoyski Academy.

Важливим завданням, яке тривалий час стоїть перед українським суспільством, є потреба осмислення місця України в сучасному цивілізованому поступі та окреслення ролі культури в цьому процесі. Це актуалізується в часи війни, коли український народ виборює право жити за нормами цивілізованого світу і робить усвідомлений вибір на користь європейських засад буття та європейських

цінностей. Саме у вимірах культури розвивалися і утверджувалися ті зразки мислення, що свідчать про органічну належність України до європейського простору. Помітного виразу процеси збагачення української національної культури європейськими ідеями і європейськими системами цінностей набувають на межі XVI – XVII ст. – у час, коли на руських землях поширювалися ренесансно-гуманістичні ідеї в синтезі з православною свідомістю, творилася національна ідентичність, утверджувалися європейські контексти культурного життя. Незважаючи на домінування православ'я в українській культурі цього часу, є підстави характеризувати її в контексті впливів європейської культури, особливо внаслідок поширення на руських землях європейських ренесансних ідей. Яскравим свідченням інтенсифікації процесів культурної взаємодії в кінці XVI – на початку XVII ст. була латиномовна поезія, що творилася польсько-українськими поетами на «пограниччі культур».

Твори польсько-українських поетів, які написані латинською і польською мовами, в українському перекладі опубліковані у двохтомному виданні «Українські гуманісти епохи Відродження» (1995). Вивченню різних виявів культурного, освітнього життя на руських землях Речі Посполитої в XVI-XVII ст., особливостей становлення української (руської ідентичності), специфіки ціннісної системи українського світу, полікультурності і багатомовності культурного середовища присвячені ґрунтовні праці українських та європейських вчених – Д. Броджі, П. Кралюка, Н. Яковенко, Г. Грабовича. Шляхи проникнення в Україну високих зразків західної культури через Польщу та проблеми польсько-руського пограниччя досліджуються О. Гнатюк, М. Кучинською, І. Шевченком. Ренесансний характер процесів в українській культурі XVI-XVII ст. окреслюється українськими філософами – В. Нічик, М. Кашубою, В. Литвиновим, Я. Стратій. Узагальненням здійснених ними досліджень є висновок, що українській культурі XVI-XVII ст. притаманний синтез різних ідей та поглядів, які склали основу ренесансного світогляду. Тому українську культуру цього часу можна розглядати як інтегровану в європейський культурний процес. З'ясуванню внеску Острозької та Замойської академій в цивілізаційний розвиток Європи присвячене дослідження польських та українських вчених «Akademia Zamojska i Akademia Ostrogska w perspektywie historyczno-kulturowej: Współczesne implikacje dla współpracy transgranicznej».

Незважаючи на велику кількість праць, пов'язаних з темою статті, виправданою бачиться спроба аналізу латиномовної поезії кінця XVI – початку XVII ст. як феномена, що демонстрував особливості культурних впливів на польсько-руському пограниччі й значимість формування загальноєвропейського комунікативного простору.

Метою статті є дослідження європейських вимірів української культури крізь призму аналізу творчості польсько-українських поетів кінця XVI-початку XVII ст. та вивчення їх ролі в соціокультурних процесах на польсько-руському пограниччі. Коло дослідницьких завдань окреслюється також характеристикою основних спектрів освітнього, інтелектуального життя в Україні XVI-XVII ст. Предметом дослідження є не всі факти та процеси великої історичної доби (XVI-XVII ст.), а передусім ті її вияви, які постають свідченням вагомого внеску польських поетів у розвиток української духовної культури. Визнається, що до української культури належать не лише пам'ятки, які були написані старослов'янською мовою і лише авторами православного віросповідання: українську культуру так само творили автори польського походження, що писали свої твори або латиною, або польською мовою. Вони жили на етнічних українських теренах, належали до будь-якої іншої, відмінної від православної, конфесії, переважно до католицької церкви. Таких авторів, найвідомішими з яких є Симон Пекалід, Себастьян Кленович, Шимон Шимонович, Шимон і Бартоломей Зиморовичі, дослідники називають польсько-українськими [12]. Найбільш характерними рисами їх творчості є мовний плюралізм, використання літературних прийомів, притаманних західноєвропейській традиції, своєрідний «культурний плюралізм». Потреба осмислення можливостей порозуміння людей з різних культурних середовищ передбачає зосередження дослідницької уваги на процесі взаємодії культурних систем – руської (української) і польської, на уявленнях та думках людей відповідної доби, на характері соціокультурного середовища, яке вбирало в себе і транслувало певні ідеї та системи цінностей.

Та історична та культурна реальність, яку ми називаємо Україною, це – Русь, де в XVI-XVII ст. відбувається «перша інтеграція культури руських земель у контекст класично-ренесансної традиції» [1, с. 22], формується універсальний кодекс мовної культури для громадян Речі Посполитої [10, с. 55]. Це було пов'язано з розвитком ренесансної культури, поширенням гуманістичної освіти, активізацією культурного обміну з Заходом. На руських землях були відомими твори польських,

німецьких, голландських, італійських гуманістів. Синтез різних ідей та поглядів, що складала основу ренесансного світогляду, був притаманний також українському духовному життю XVI-XVII ст. Відбувалося входження української спільноти (принаймні найбільш високоосвіченої) до світу європейської культури. Це, на думку Г. Грабовича, дає підстави розглядати українську культуру цього часу як інтегровану в європейський культурний процес [3, с. 283].

Носіями європейськості в руському житті були освічені люди, професори й студенти, поети, які долучали українську людину до культурних цінностей Європи, показували приклад духовної емансипації особи, демонстрували силу розуму людини, культивували зразки гуманістичної освіти, творили прекрасну поезію. Сильний вплив польської культури відчувався в різних сферах життя на руських землях, включаючи творчість руських книжників та діячів православної церкви. Зокрема, М. Смотрицький – один з найкращих руських книжників, який «інспірував справжній полемічний вибух» в українській культурі XVII ст. [8, с. 6], проводив полеміку зі своїми опонентами рафінованою польською мовою.

Характерною ознакою культурної реальності й існування своєрідного комунікативного простору на польсько-руському пограниччі в кінці XVI – на початку XVII століть була багатомовність (як і співіснування різних конфесій та традицій). Застосування одночасно різних мов, особлива мовна ситуація на польсько-руському пограниччі свідчило про існування комунікативних зв'язків в культурному середовищі [2, с.251]. Мовою науки і поезії, способом культурного спілкування між представниками літературно-інтелектуальної еліти була латина (згідно з гуманістичною традицією). Західна культура проникала на Русь через Польщу, відбувалася «культурна полонізація православних українців» [17, с. 139]. Вагомий слід у поширенні ренесансних зразків культури на руських землях залишили латиномовні польські поети, які мали всеєвропейське визнання.

Суттєвою передумовою для «стирання» культурних кордонів між Руссю та Заходом стало функціонування культурно-освітніх осередків, інтелектуальних спільнот, товариств одностайців, діяльність яких спрямовувалася на поширення освіченості й знань. Важливою ознакою цього культурного середовища була відкритість й активна діяльність, що загалом було притаманно людині, вихованій європейською культурою. Водночас слід пам'ятати, що культурне середовище на руських землях формувалося в етнокультурному просторі слов'янського православного світу [14; 15].

Історичним прикладом існування освітньо-інтелектуального осередку на рубежі XVI та XVII століть було об'єднання вчених людей навколо відомого і впливового польського магната Яна Замойського. В організованій ним Замойській академії проявився талант видатних польських поетів – Ш. Шимоновича і С. Кленовича. Тут навчалися такі відомі представники польської та української культури, як Я. Гаватович, К. Сакович, І. Трохимович-Козловський, С. Косов, Й. Кононович-Горбацький, політичний діяч Речі Посполитої А. Кисіль [9]. Враховуючи типологічну подібність цієї академії з тими, що існували в ренесансній Європі (Chorus Academie Florentina, Academia Florentina, академія Римська Помпоніо Лето Платіни і Калімаха), є підстави розглядати її діяльність як складову загальноєвропейського культурного руху, а у виявах людської активності в сфері освіти й літератури вбачати ознаку розвитку гуманістичної свідомості.

Зосередженням культурного та інтелектуального життя на руських землях у кінці XVI – на початку XVII ст. було Острозьке культурно-освітнє об'єднання при дворі князя Василя-Костянтина Острозького. Членами його були поети, викладачі шкіл, духовні особи, діячі церкви – Герасим і Мелетій Смотрицькі, Х. Філалет, поляк Я. Лятош, грек К. Лукаріс [13]. Мультирелігійний і багатонаціональний характер освітньо-інтелектуального середовища був сприятливий для культурних взаємовпливів, хоча головною метою діяльності осередку в Острозі був захист православ'я, поширення освіти, підтримка політичних і релігійних прав руської спільноти. Тим не менше, відкрита за сприяння князя Острозького перша вища школа в Україні, називалася сучасниками за європейським зразком – «триязычним ліцеєм», «колегією», «академією».

Перебуваючи історично між Сходом і Заходом, Русь була присутня в політичному та культурному житті Речі Посполитої, а сформоване на польсько-руському пограниччі культурне середовище могло сприймати й ретранслювати європейські культурні зразки і вступати в живий діалог з носіями європейської науки, освіти та літератури. Однак, як вважає Д. Фрік, проникнення в Україну польської мовної й релігійної культури, «руське зіткнення з Заходом» могло загрожувати втратою «руської» ідентичності [6, с. 230].

Невід'ємною частиною української культури на межі XVI та XVII ст. були польські гуманісти та поети, літературна діяльність яких здійснювалась у просторі суспільного, історичного та інтелектуального життя шляхетської Речі Посполитої доби Ренесансу. Потужний пласт культури, породжений етнічними поляками і людьми католицького віросповідання, небезпідставно називається «католицькою Руссю» [12]. «Католицька Русь» мирно співіснувала з православною Руссю і мала досить високу національну і конфесійно-етнічну самосвідомість, долучаючись до формування національної ідентичності. Однак уже в середині XVII ст. визначальним стає польське політичне і духовне домінування, тому поети-католики в цей час починають помітно дистанціюватися від українського культурного і національного контексту.

В творчості відомих поетів – С. Пекаліда, С. Кленовича, Ш. Шимоновича, братів Зиморовичів Русь була землею, де вони прожили частину свого життя; не було їм чужим (етнічно чи релігійно) і руське середовище. Їхня поетична спадщина може бути потрактована не лише в межах польсько-латинської традиції, але й в загальному соціокультурному контексті домодерної України. Будучи тісно пов'язаними із західноєвропейською ренесансною традицією, вміло послуговуючись літературними та риторичними прийомами античності, вони писали про свій рідний край – руську землю, про свій народ руський, про свою руську столицю – Львів. Своїми були навіть київські руїни і чудотворні Лаврські печери, а також українська природа, українські імена, обряди та традиції. Важко сказати, наскільки високою була руська свідомість польських авторів. С. Пекалід прославляв своїх патронів – князів Острозьких у поемі «Про Острозьку війну під П'яткою», важливе місце відводиться князям Острозьким у поемі І. Домбровського «Дніпрові камени». З князями, родовід яких сягає Київської Русі (Острозькі, Заславські, Слуцькі, Чарторийські), з княжою кров'ю пов'яже буття «руського народу» М. Смотрицький. Поширеною була також версія трактування «народу руського» як народу православного. Такий варіант був співставний з антилатинською (антипольською) версією руської ідентичності, що творилася зусиллями руських православних книжників, спрямованими на захист православної церкви у зв'язку із запровадженням Берестейської Унії 1596 року. З усвідомленням належності до етнічної спільноти й причетності до «руського народу» починається процес становлення української ідентичності, складний і неоднозначний за своїм характером.

Предметом особливої уваги польсько-українських поетів стає руська історія, яка слугувала усвідомленню величі й сили людини. В поезії проводиться ідея про тяглість руської історії з часів Київської Русі, про значимість звернення людини до своїх природних та історичних витоків. Україна в латиномовній поезії називається по-різному – Русь, Рутенія, Роксоланія, Руссія. Для назви колишньої давньоруської території та її населення використовувалися переважно поняття Русь, Руська земля, русин. Назва Роксоланія утверджувалася для означення політичного й культурного простору, на який поширювалися шляхетські вольності Речі Посполитої. В руській свідомості того часу зміцнювалося відчуття нерозривності власного буття з місцем свого проживання, яке сприймалося як священна земля предків, споконвічно руський край, Вітчизна. При цьому дослідники наголошують на «українськості» Русі, оскільки, як зазначає Н. Яковенко, тут йдеться не про широко витлумачені «руські» (українські й білоруські), а про суто українські культурні обставини, зумовлені збереженням на Волині групи потужних княжих родин, які ідентифікували себе з Руссю [19, с.243].

Першою латиномовною поемою, поява й контекст якої пов'язані з Руссю (Волинню), була «Про Острозьку війну» С. Пекаліда. Автор – малопольський міщанин і вихованець Краківської академії, католик за віросповіданням, за своїм характером і походженням був далекий від руської свідомості. Але опинившись у середовищі руських книжників та інтелектуалів при дворі князя К. Острозького, він пише поему на честь князів Острозьких, прославляючи їх рід, відзначаючи їхню військову звитягу і мужність, добрі вчинки на ниві освіти. Як зазначає Н. Яковенко, тонко використавши ренесансні літературні техніки в прославлянні цілком реальних історичних осіб, «Пекалід, опинившись у колі острожан, таки справді став *Ruthenus factus* – «став русином» [19, с.188].

Гуманістичні погляди були притаманні С. Кленовичу (Кльоновичу), видатному латиномовному поетові кінця XVI ст., авторові поеми «Роксоланія». Його діяльність пов'язана із Замойською академією, де вчилося багато вихідців з руських земель й панувала відносно вільна віросповідна атмосфера. В академії він викладав античну літературу і був безпосередньо причетним до формування середовища, в якому цінилися знання, ерудиція, освіта. Використовуючи типові для ренесансної культури літературні прийоми, поет пише про любов до руської землі (Роксоланія – це Русь у його розумінні), оспівує її природу, звичаї, вірування простих людей. С. Кленович сподівався, що й на руських землях

(у Львові) може виникнути грецький Парнас, де оселяться музи науки й мистецтва, лише «треба, як слід, довести свою справу до кінця» [7, с.119].

З іменем Ш. Шимоновича (як і С. Кленовича, братів Зиморовичів) пов'язується поява українських мотивів у польській літературі [17, с.148]. Ш. Шимонович писав про природу і українське життя, започаткувавши у польській літературі новий жанр – українські пісні («селянки»). Народившись у Львові, Ш. Шимонович був досить знаним у гуманістичних колах тодішнього європейського суспільства – його цінували польський поет Б. Папроцький, такі відомі західноєвропейські філософи і вчені, як Ю. Ліпсій, Г. Дуза, Й. Скалігер. А учнями Шимоновича були відомі польські культурні діячі – Я. Урсин, Т. Дрезнер, Я. Собеський, Т. Замойський. Суто гуманістичною рисою творчості Шимоновича було те, що він високо цинив можливості людського розуму, виступав за розвиток світської науки, полемізував з тими, хто заперечував її цінність.

Ренесансно-гуманістична спрямованість творчості братів Зиморовичів визначається інтересом до людини, різних виявів чуттєвого життя і зорієнтованістю на античну класику. Водночас у поетичних творах братів Зиморовичів постійно присутні українські сюжети («Роксолани»). Ознакою щирої зацікавленості Ш. Зиморовича особливостями українського життя є те, що він описує місцевий колорит, весільні обряди тощо. Твір Бартолея Зиморовича – «Потрійний Львів: Leopolis Triplex» присвячений походженню русинів (українців). Про Львів Б. Зиморович пише як про європейське місто, яке історично завжди було на перехресті європейських доріг. В історії Львова він бачить домінування трьох різних народів і пише про «Львів руський», «Львів німецький» і «Львів польський» [5].

В іншому поетичному творі – «Пам'ять війни турецької, року 1621-го польським народом перенесеної» Б. Зиморович оспівує військову звитягу запорозьких козаків на чолі з гетьманом Сагайдачним, які мужньо боронять рідну землю від турків. Козаків, які вступають у бій з турками, Б. Зиморович називає «лицарством запорозьким» [4, с.225]. Наділення образу запорозького козака лицарськими якостями та чеснотами, героїзація особистості була співзвучною духу Відродження, а лицарські ідеали відігравали велику роль у європейській культурі. Проте дії козаків оцінювалися поетом й вкрай негативно, коли вони діяли брутально і жорстоко.

Отже, латиномовна поезія кінця XVI-початку XVII ст. є надзвичайно цікавим феноменом: вона відкривала Русь для латинського Заходу, була частиною того культурного середовища, що формувалося на польсько-руському пограниччі й орієнтувалося на європейські зразки освіченості й знань. Це був простір міжкультурності, комунікативної взаємодії Заходу і Сходу, латинського і православного світу. Не в останню чергу творчість польсько-українських поетів була «адресована» культурному, освіченому реципієнтові в руській спільноті, що певною мірою передбачало її можливість долучатися до загальноєвропейських культурних цінностей, вироблених добою Ренесансу, до діалогу зі світом європейської культури. Це в перспективі позначатиметься на культурній історії України протягом століть. Наслідки й значимість цих процесів відчуються зараз, у часи війни, яку веде сучасна Україна проти ворога з московського Сходу.

Література:

1. Броджі Д. *Культурний поліморфізм українського світу*. Київ: Дух і літера, 2022. 520 с.
2. Гнатюк О. До переоцінки літературного процесу XV-XVIII ст. (огляд публікацій давньої української літератури). В: *Європейське Відродження та українська література XIV-XVIII ст.* Київ: Наукова думка, 1993, С. 237-266.
3. Грабович Г. *До історії української літератури. Дослідження, ессе, полеміка*. Київ: Критика, 1997. 631 с.
4. Зиморович Б. Пам'ять війни турецької, року 1621-го польським народом перенесеної. В: *Українські гуманісти епохи Відродження*. Т.2. Київ: Наукова думка, "Основи", 1995. С. 225-231.
5. Зиморович Б. *«Потрійний Львів»*. *Leopolis Triplex*. Львів: Центр Європи, 2002. 248 с.
6. Frick D.A. «Foolish Rus»: On Polish Civilization, Ruthenian Self-Hatred, and Kasijan Sakovyc. In: *Harvard Ukrainian Studies*, 1994, Vol. XVIII, 3-4, p.210-248.
7. Кленович С. Роксоланія. В: *Українська поезія XVI ст.* Київ: Наукова думка, 1987. С. 114-168.
8. Кралюк П. М. *Мелетій Смотрицький і українське духовно-культурне відродження кінця XVI-початку XVII ст.* Острого, 2007. 208 с.
9. Кралюк П. Острозька академія – в культурі польській, Академія Замойська – в культурі українській. В: *Akademia Zamojska i Akademia Ostrogska w perspektywie historyczno-kulturowej: Współczesne implikacje dla współpracy transgranicznej*. Zamość, 2010. S. 313-332.
10. Kuczyńska M. Syryl Trankwillion Stawrowiecki w dialogu z Europą. В: *Кирило Транквіліон Ставровецький – проповідник слова Божого*. Львів: вид. УКУ, 2017. С. 54-77.

11. Kuczyńska M. Homioletyka ciekiewna Pierwszej Rzeczypospolitej na pograniczu kultur (do połowy XVII wieku). W: *Kultura Pierwszej Rzeczypospolitej w dialogu z Europą. Hermeneutyka wartości. T.11. Między Wschodem i Zachodem. Prawosławie i unia*. Warszawa: Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, 2017. S. 196-237.
12. Литвинов В. Д. *Католицька Русь. Історико-філософський нарис*. Київ: Укр. центр дух. культури, 2005. 273 с.
13. Нічик В.М., Литвинов В.Д., Стратій Я.М. *Гуманістичні та реформаційні ідеї на Україні*. Київ: Наукова думка, 1991. 382 с.
14. Петрук Н.К. *Українська духовна культура XVI-XVII ст.: соціальна організація і формування простору національного буття*. Хмельницький, 2007. 207 с.
15. Petruk N. Educational-intellectual Centres in the Ukrainian Baroque era and their Role in cultural interactions with the South Slavic world. *Istoriya-History. Bulgarian journal of Historical Education*. 2025. № 2. Vol. 33. P. 111-123.
16. Пекалід С. Про Острозьку війну під П'яткою проти низових. В: *Українські гуманісти епохи Відродження*. Т.2. Київ: Наукова думка, «Основи», 4-48.
17. Шевченко І. *Україна між Заходом і Сходом. Нариси з історії культури до початку 18 століття*. Львів: вид. УКУ, 2014. 250 с.
18. Шимонович Ш. Женці. Весілля. Косарі. В: *Українські гуманісти епохи Відродження*. Т.2. Київ: Наукова думка, «Основи», 1995. С. 178-183.
19. Яковенко Н. *Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст.* Київ: Критика, 2002.